

Шафарика, Лубора Нидерлеа, Људевита Штура. Списак утемељивача дисциплине завршава се са Соњом Ковачевићевом (Kováčevićová Soňa, 1921–2009), етнологом и фолклористом, посебно познатом по свом бављењу народним стваралаштвом. Њеној успомени је књига и посвећена.

Поред *Закључка*, књига садржи и *Прилоге*, у којима је сажето описан традиционални аграрни производни циклус словачког сељака, на основу радова Бартоломеедеса (Bartholomeides), Чапловича и Лихарда (Lichard), као и *Библиографију*.

Сам аутор истиче да историја дисциплине није само историјска категорија, већ – као и свака рекапитулација – припада и оном тренутку у коме је настала. Значења одређених појава добијају другу димензију у историјској перспективи, а такође се и значења онога што је прошло читавају данас с обзиром на савременост и потребе данашњег времена. У том смислу

треба разумети и двоструки допринос ове књиге, која систематизује и процењује прошлост, али при томе осветљава систем вредности и савремено стање у етнологији у Словачкој.

Књига Петера Славковског свакако доприноси познавању и бољем разумевању историје етнологије (етнографије, народописа) као научне дисциплине у Словачкој, али такође доприноси и могућности њене компарације са ситуацијом у другим заједницама. Такве компарације посебно имају смисла када су у питању друге источноевропске или бивше социјалистичке земље, те је утолико ова књига додатно занимљива за научну заједницу код нас. Такође, она би могла да послужи и као модел или бар иницијална идеја да се на сличан начин, уз додатна истраживања, систематизује и сажето – али интегрално – представи историја етнологије као научне дисциплине у Србији.

Младена Прелић

Peter Slavkovský, Slovenský roľník (pramen k štúdiu spôsobu života)

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied – Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 2013, 1–168.

Петер Славковски, аутор ове књиге – чији наслов у преводу гласи: „Словачки пољопривредник (извори за изучавање начина живота)“ – један је од водећих етнолога у Словачкој, а познат је и у круговима српских етнолога. Дугогодишњи је сарадник Института за етнологију

Словачке академије наука и уметности у Братислави, а предавао је и на етнолошкој катедри Филозофског факултета Универзитета Светих Ђирила и Методија у Трнави. Основне области његових етнолошких истраживања јесу: аграрна култура, пољопривредна

породица, радне миграције, материјална култура, Словаци у домовини и дијаспори. Учествовао је у реализацији више научно-истраживачких пројеката у Словачкој, имао је и теренска истраживања у Мађарској, Румунији, Хрватској, Србији и Украјини. Аутор је више књига и студија, а пред нама је његова најновија књига.

Поједини делови ове књиге настајали су у оквиру реализације трију научних пројеката у Словачкој: 1) „Историја етнологије у Словачкој у другој половини 20. века: континуитети и дисконтинуитети у истраживању“; 2) „Словачка и њен идентитет“; 3) „Традиционална култура Словачке као саставни део културног наслеђа Европе“. Књига на сажет начин обухвата резултате ауторових истраживања обављаних у последњих неколико година. Њима претходи богато и разноврсно искуство ауторовог рада на пољу етнологије, посебно у сфери традиционалне аграрне културе. Стога ова књига представља и синтезу погледа Петра Славковског на традиционалну аграрну културу у Словачкој, која по својим географским карактеристикама истовремено припада и области Панонске низије и области Карпата. Проблематику традиционалне аграрне културе у Словачкој аутор увек ставља у шири социјално-политички контекст, тако да је истовремено одређује и као економску делатност и као начин живота – што је јасно истакнуто и у поднаслову књиге.

Књига има *Увод* и девет поглавља, опсежан списак цитиране литературе, списак фотографија и резиме на енглеском језику. У *Уводу* (стр. 7–10) аутор наглашава да

гајење пољопривредних култура и домаћих животиња представља за научна истраживања широк комплекс проблема, од којих су за етнологију најзанимљивији културно-историјски проблеми. У њиховом расветљавању истакнуто место припада аграрној етнологији. Она својим резултатима доприноси разјашњавању укупне културне историје једног простора, као и идентификовању његових заједничких и разликовних карактеристика у односу на друге просторе ширег ареала и другачије етничке заједнице. Аутор затим констатује да је од настанка феудалног друштва па све до прелома XIX и XX столећа сељаштво међу становништвом Словачке неспорно представљало социјално и културно доминантну популацију. Утолико је пољопривредна делатност дуго чинила егзистенцијални оквир укупног развоја словачког друштва и окосницу његовог начина живота. А основном улогом аграрне етнологије аутор сматра истраживање етничких, социјалних и културних аспеката пољопривредне производње. Стога је себи ставио у задатак да у овој монографији, која је посвећена традиционалној аграрној култури у Словачкој, сабере и синтетизује научне резултате неколико генерација аграрних етнолога, историчара и археолога, чије радове наводи у списку цитиране литературе.

У поглављу *Историјске претпоставке развоја аграрне културе* (стр. 11–22) даје се у кратким цртама преглед друштвених, црквених и политичких чинилаца који су од раног средњег века утицали на обликовање оног типа аграрне културе који је настао

на простору данашње Словачке. Ширењу Словена на ове просторе Средње Европе претходила је релативно развијена келтска аграрна култура. А друштво предака данашњих Словака било је од раног средњег века до модерног доба само једна компонента ширих и сложених социјалних и политичких целина у Средњој Европи: политичке заједнице Словена и Авара, Великоморавске кнежевине, средњовековне Угарске краљевине и Хабзбуршке монархије (при чему не треба губити из вида ни чињеницу да су се делови данашње Словачке у једном историјски краћем периоду нашли и у границама Османског царства). Указује се на преломни моменат у средњовековној историји тога простора – на најезду номадских сточарских мађарских племена, која су у X веку срушила Великоморавску кнежевину, где је земљорадња имала већ дужу традицију. Мађари су од словенског становништва постепено преузели постојећи тип аграрне културе. Феудализација која је наступила у наредна три столећа подударила се са „револуционарним преласком од Европе шума на Европу поља“ (како су тај процес назвали европски историчари). У том периоду је основу привређивања чинила биљна производња, која је омогућила и знатан пораст становништва. Позни средњи век није донео битне промене у аграрним односима и типу земљорадње, а примењивао се тзв. трополњи систем. У постосманском раздобљу Словаци ће учествовати у колонизацији „Доње Земље“ (јужних делова Хабзбуршке монархије), што ће донети, између осталог, и новине у аграрној култури.

У поглављу *Аграрна култура* (стр. 23–58), које је и најдуже у

књизи, подробно се разматра развој средстава и технике обраде земље на линији: мотика – рало – плуг – дрљача. Такође се детаљно прате иновације у начину сејања и убирању житарица и других земљорадничких култура, у њиховом превозињу и складиштењу. Идентификују се и фазе издвајања повртарства као посебне аграрне гране и истичу позитивне промене које су настале са започињањем производње кромпира. Означени су главни региони Словачке у којима су воћарство и виноградарство постали стална занимања пољопривредника, што подразумева и постепени развој технике узгајања разних врста воћа и грожђа.

На почетку поглавља *Историјске претпоставке гајења домаћих животиња* (стр. 59–64) констатује се да „упоредни материјал из околних земаља – из Моравске, Бохемије (језгра Чешке) и Пољске – омогућава да се стекне представа о сточарству Западних Словена још у раздобљу пре настанка Велике Моравске у другој половини IX века. А за разлику од осталих Западних Словена, подунавски Словени су већ у VI веку дошли у тесну везу с номадским народом – Аварима. То је утицало на преузимање од Авара неких елемената сточарске привреде: узгајање коња азијског порекла, увећање броја крупне рогате стоке и оваца. Ипак, природни услови на подручју Словачке нису били подесни за екстензивно степско сточарство, на које су Авари до тада били навикли. Стога се у раном средњем веку мењала структура сточарства у тако сложеној политичкој заједници и преовладале су словенске карактеристике: предност је стицало узгајање свиња, оваца и живине.

Други номадски народ који се појавио у средњем Подунављу – Мађари – такође је донео степску сточарску културу. Природни услови око доњих токова великих река у Панонској низији (Драве, Тисе, Тамиша) омогућавали су Мађарима да наставе с номадским сточарењем неко време, али их је пораз од стране Франака на реци Лех код Аугсбурга 955. године приморао да се дефинитивно окрену седелачком начину живота. То је, као што је већ наглашено, означило почетак епохе наглог развоја земљорадње и биљне производње, али увек у границама феудалних поседа. Међутим, већ од XV века продире на карпатска подручја Словачке нови систем узгајања оваца – тзв. „валашки“ систем. Он се постепено ширио из Средњих, Источних и Јужних Карпата, тј. с подручја данашње Закарпатске Украјине и Румуније, а цео тај процес означен је у етнографији и историографији као „валашка колонизација“. Овај систем узгајања оваца обухватао је заправо режим сезонског кретање ситне рогате стоке (оваца и коза), који је од давнина био карактеристичан за сточарство на Балкану и у области Јужних Карпата. Овце су напасане лети на вишим планинским пашњацима, који су до тада били неискоришћени, а зими су прехрањивање у долинама и топлим котлинама. Тиме се тежиште у узгајању ситне рогате стоке пребацило с производње меса на производњу млечних производа. Нова организација коју је донео такав тип сточарства прихваћена је не само од стране широких слојева потчињеног становништва, већ и од стране власти феудалних поседа. То је било праћено знатним културолошким

променама, па и процесима поступних етничких мешања.

У поглављу *Традиционална организација гајења домаћих животиња* (стр. 65–74) детаљно се расправља о свим аспектима традиционалног узгајања стоке: о обезбеђивању прехране стоке, о узгајању говеда, о „валашком“ типу сточарства, о млечној производњи.

У поглављу *Духовне зависности традиционалне аграрне културе* (стр. 75–87) аутор констатује да је традиционални начин живота сеоског становништва у Словачкој био вишеслојан, вишестран. Земљорадња и сточарство, као главна занимања сеоског становништва, била су праћена бројним обичајима и обредима који прате годишње циклусе: зиму, пролеће, лето и јесен. На тој подлози изграђена је разуђена духовна култура и тек се у првој половини XX века јављају знаци њеног опадања. Детаљно се тумаче најважније појаве из сфере духовне културе, израсле из традиционалне материјалне аграрне културе (магија, враџбине, демони и сл.), у судару са хришћанским вредностима и обичајима који су долазили из окриља цркве.

Поглавље *Социјалне зависности традиционалне аграрне културе* (стр. 88–109) усмерава пажњу на кључна питања материјалне егзистенције пољопривредног становништва у оквирима традиционалне аграрне културе. Расправља се о земљи као критеријуму социјалног статуса породице и појединца, о пољопривредној породици као основној производно-потрошачкој јединици, о локалној средини као оквиру друштвене организације и суживота.

Драматичне промене које су настале у животу словачког пољопривредног становништва после Другог светског рата – у границама чехословачке државе – разматрају се у поглављу *Социјалне, културне и политичке зависности живота сеоског становништва у Словачкој у другој половини XX века* (стр. 110–116). Посебно се расправља о колективизацији пољопривреде, а потом и о њеној деколективизацији, која је остварена у току последње две деценије, и то у оквирима самосталне Словачке Републике.

У поглављу *Етницитет и цивилизацијски трендови у материјалној култури* (стр. 117–121) аутор наглашава да је традиционалну аграрну културу Словака карактерисала велика стабилност културног система. Чак ни колонизовање већег броја Словака у „Доњој Земљи“ није донело културну деструкцију, иако је оно захтевало адаптирање колониста на нове животне услове. У новој средини Словаци су долазили у додир с другим етничким заједницама (Мађари, Срби, Хрвати, Румуни, Бугари и др.), те је долазило до међусобног утицаја, али етницитет Словака остао је до наших дана готово ненарушен.

Веома је опсежно и информативно последње поглавље: *Аграрна култура Словачке као предмет етнографских истраживања* (стр. 122–154). Подробно се разматрају уже тематске целине: почеци научног интересовања за пољопривреду – од физиократизма до романтизма; раздобље од романтизма ка историјском материјализму; аграрна култура као саставни део културног наслеђа; колективизација пољопривреде као дисконтинуитет у развоју аграрне

културе; методи истраживања аграрне културе; етнолошке и музеолошке рефлексије првог раздобља колективизације. Списак цитиране литературе (стр. 155–162) обухвата 268 библиографских јединица, углавном на словачком и чешком језику, међу којима је и 37 ауторових. Књига има и 14 црно-белих фотографија, а дат је посебно и њихов списак (стр. 163).

У опсежном резимеу (*Resumé*) на енглеском језику (стр. 164–167) аутор сумира своје закључке, који проистичу из његових разматрања у наведеним поглављима књиге. Доминира тврдња да су начин адаптације на природну средину и обезбеђивање прехране представљали за пољопривредника свакодневну стваралачку активност, којом је задовољавао не само своје биолошке потребе, већ је њоме исказивао и свој културни идентитет. Та активност била је истовремено мера културне зрелости у хуманизацији природне средине. Материјалне, социјалне и духовне појаве у култури, однос према природи, организовање породице и друштва, вредносна оријентација – све је то у прошлости Словачке било предодређено пољопривредним темељима живота словачког становништва. Дуготрајна генерацијска зависност словачких пољопривредника и њихових породица од актуелне пољопривредне производње снажно се рефлектовала на њихов духовни живот и исказала у богатом аграрном култу њихових предака – закључује Петер Славковски.

Поред тога што доноси мноштво разубјених информација, књига Петера Славковског методолошки је изузетно успешно

конципирана. Аутор на примеру Словачке отвара и обрађује све главне проблеме традиционалне аграрне културе, и то на изразито синтетичан начин, с ерудицијом искусног истраживача. И у том погледу ова књига може бити

инспиративна за наше истраживаче који се баве проблематиком аграрне етнологије, односно – историјом аграрне и традицијске културе.

Милош Луковић

Tradiční agrární kultura v kontextu společenského vývoje střední Evropy a Balkánu

[Традиционална аграрна култура у контексту друштвеног развоја у Средњој Европи и на Балкану]. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav evropské etnologie. Etnologické studie 12, Brno 2012: 1-252.

Зборник Традиционална аграрна култура у контексту друштвеног развоја у Средњој Европи и на Балкану, који је изашао у издању Института за европску етнологију, при Филозофском факултету Масариковог универзитета у Брну је резултат заједничког рада пет аутора из четири земље. Он се првенствено бави традицијском аграрном културом која је током веома дугог временског периода обликовала друштва и културе у Европи, али која се током XX века убрзано мења и губи. Аутори у зборнику, иначе ауторитети у овом подручју истраживања, су (азбучним редом): др Мирослав Валка, са Института за европску етнологију Филозофског факултета Масариковог универзитета у Брну, Чешка; проф. др Зигмунд Клодници, са Факултета за етнологију и науку о едукацији Шлеског Универзитета у Катовицама, Пољска; др Милош Луковић, из Балканолошког института САНУ Београд, Србија; др Петер Славковски као и проф. др Растислава Столична, из Института

за етнологију Словачке академије наука, Братислава, Словачка.

Традиционални начини пољопривредне производње значајно су утицали на формирање народне културе у великом броју друштава, а у модерно доба елементи те културе уграђени су у националне идентитете савремених држава. Аутори зборника сматрају да самим тим ти елементи културе у европским земљама у данашње време учествују и у формирању заједничког европског идентитета. Ово је био један од мотива бављења овим проблемом данас, као и настанка самог зборника. Поред тога, опште је познато да су модернизацијски токови нарочито у XX веку допринели убрзаном растакању традиционалних начина аграрне производње и њеном технолошком усавршавању, па се као додатни истраживачки мотив може препознати жеља да се процеси промена контекстуализују, прате и компарирају на једном ширем, али ипак културно-историјски дефинисаном простору, током дугог временског периода.